УДК 343.98.06:343.123.11

Албул Сергій Володимирович
Начальник кафедри
ОРД ФПФПКМ ОДУВС,
кандидат юридичних наук, доцент,
полковник міліції
Член Союзу юристів України

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ЦИКЛУ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Албул С.В. Функціональне значення розвідувального циклу в оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ.

Анотація: Розглянуто поняття та функціональне значення розвідувального циклу в оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Автор, на підставі аналізу існуючих точок зору, світової практики боротьби зі злочинністю, виказує особисте ставлення до означеного питання та надає конкретні пропозиції щодо розширення тезаурусу теорії оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: оперативні підрозділи; органи внутрішніх справ; оперативно-розшукова діяльність; розвідувальна діяльність; розвідувальна функція; розвідувальний цикл.

Албул С.В. Функциональное значение разведывательного цикла в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел.

Аннотация: Рассмотрено понятие и функциональное значение разведывательного цикла в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. Автор, на основании анализа существующих точек зрения, мировой практики борьбы с преступностью выражает личное отношение к указаному вопросу и вносит конкретные предложения по расширению тезауруса теории оперативно-розыскной деятельности.

Ключевые слова: оперативные подразделения; органы внутренних дел; оперативно-розыскная деятельность; разведывательная деятельность; разведывательная функция; разведывательный цикл.

Європейський вибір України зумовлює нові підходи до правоохоронної практики. На сьогодні, Експертною радою МВС України презентовано Основні заходи щодо реформування правоохоронного відомства. У свою чергу, Кабінет Міністрів України затвердив Концепцію та Стратегію реформування МВС [6]. Разом із тим, на жаль, доводиться констатувати, що сьогодні, динаміку і структуру злочинності, поряд із традиційними причинами й умовами, продовжують визначати криміногенні фактори, що випливають із труднощів соціального й економічного розвитку суспільства. На цьому фоні відбувся зсув ціннісних орієнтирів окремих груп населення в бік протиправного способу життя, що призвело до зміцнення такого суспільно

небезпечного явища як організована злочинність. За роки незалежності на території країни вчинено близько 2,4 млн. тяжких і особливо тяжких злочинів, з яких 14,9 тис. − у складі організованих злочинних угруповань. Тенденцією останніх п’яти років стала консервація майже на одному рівні кількості виявлених організованих злочинних угруповань та осіб, які брали в них участь. Динаміка організованої злочинності за останні 20 років характеризується значною її активізацією у першому десятиріччі, в період первинного накопичення та перерозподілу капіталу, а також поступовим зменшенням – у другому, що досягнуто завдяки значним зусиллям правоохоронних органів.

Сьогоднішній організованій злочинності сприяють такі глобальні соціально-економічні процеси як урбанізація, міждержавна та міжрегіональна міграція, формування світового інформаційно-культурного простору, а характерним для організованих злочинних угруповань є достатньо високий рівень організованості, стійкі корупційні і міжнародні злочинні зв’язки. Зростання рівня організованості і професіоналізму злочинності, її технічна озброєність, вироблення і зміцнення імунітету злочинного середовища від традиційних засобів і заходів оперативно-розшукової діяльності, розгалужені корупційні зв’язки, сприяє перетворенню злочинних груп у високоорганізовані об’єкти, які мають розвинену інфраструктуру. Крім цього, доводиться констатувати, що на сьогодні реаліями життя в Україні стали прояви тероризму та сепаратизму. Антитерористична операція, яка проводиться на Сході країни, викрила низку суттєвих недоліків, у тому числі й у діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ.

Організація протидії сучасній злочинності вимагає нових підходів до добування, аналітичної обробки та використання оперативно-розшукової інформації, одержаної у тому числі у із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, з метою своєчасного запобігання, виявлення і нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам України. Це потребує від оперативних підрозділів ОВС активного

використання, в рамках чинного законодавства, негласних методів оперативно-розшукової діяльності та специфічних засобів отримання оперативної інформації, документування фактів протиправної діяльності тощо, одним з яких є реалізація розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ [3, с. 28].

Окремим проблемам організації і тактики реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ присвячені праці таких видатних вчених, як І.Г. Басецький, А.С. Вандишев, М.П. Водько, А.Ф. Волинський, Д.В. Гребельский, І.Г. Гричанін, Л.М. Калинкович, В.А. Лукашов, В.С. Овчинский, В.Г. Самойлов, В.А. Самохін, В.В. Сергєєв та ін. Психологічні аспекти цієї діяльності досліджували В.А. Черепанов, Ю.В. Чуфаровський та ін. У сучасних роботах вітчизняних вчених, таких як М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, Г.М. Бірюков, О.Ю. Бусол, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, В.П. Захаров, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, О.Є. Користін, В.В. Крутов, В.А. Некрасов, Д.Й. Никифорчук, М.М. Перепелиця, С.І. Пічкуренко, М.А. Погорецький, Е.В. Рижков, М.Б. Саакян, І.В. Сервецький, В.Є. Тарасенко, І.Р. Шинкаренко та ін., розглядались тільки окремі аспекти організації і тактики реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Слід зауважити, що до теперішнього часу комплексно, на монографічному рівні вивчення загальнотеоретичних, правових та організаційно-тактичних засад реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ в Україні не проводилося. Ситуація актуалізується ще й тим, що сьогодні, у зв’язку з набранням чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України, в умовах формування нової парадигми оперативно-розшукової діяльності, багато питань потребує нових ґрунтовних наукових досліджень.

На сьогодні в теорії ОРД немає єдності у визнанні розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Відсутнє науково обґрунтоване поняття та визначення напрямів реалізації

розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Розвідувальна функція оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ не досліджувалася з точки зору предметної діяльності, синергетичного та гносеологічного підходів. Потребує вдосконалення правовий тезаурус теорії оперативно-розшукової діяльності стосовно питань реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Відсутнє визначення поняття та функціонального призначення розвідувального циклу в оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ [3, с. 29].

Чинний Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», що є базовим для формування напрямів оперативно-розшукової діяльності, передбачає, що «оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів» [1]. Цим Законом встановлено вичерпний перелік державних органів, яким надано право здійснювати оперативно-розшукову діяльність. Суттєве значення для розуміння напрямів оперативно-розшукової діяльності має й Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [2]. На наш погляд, логіко-семантичний аналіз положень норм вказаного Закону, дає підстави стверджувати, що визначеним суб’єктам, зокрема органам внутрішніх справ, надається право реалізовувати розвідувальну функцію оперативно-розшукової діяльності. За нашим переконанням, розвідка, з праксеологічної точки зору, виступає однією з функцій оперативно-розшукової діяльності ОВС. Оперативними підрозділами органів внутрішніх справ розвідувальна функція реалізується шляхом використання системи розвідувальних, пошукових, інформаційно-аналітичних заходів, у т.ч. із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, спрямованих на своєчасне запобігання, виявлення і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам України від злочинності [3, с. 28].

На наш погляд, видами реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ є – аналітична розвідка, стратегічна та тактична агентурні розвідки, технічна розвідка. У свою чергу, напрямами реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ виступають організаційно-тактичні форми ОРД – оперативний пошук, оперативно-розшукове запобігання та оперативна розробка.

Завданнями, які вирішуються під час реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ вбачаються: добування, аналітична обробка та надання уповноваженим органам державної влади інформації про стан та можливий розвиток злочинності у державі для її використання в законодавчій, правоохоронній та виконавчій діяльності держави; сприяння здійсненню державної політики України з протидії організованій злочинності; протидія діяльності організованих злочинних угрупувань, проникненню їх членів до органів державної влади та поширення їх впливу на процеси, що відбуваються в державі та суспільстві; запобігання реалізації реальних загроз національним інтересам з боку організованої злочинності, упередження явищ і чинників, що ними викликаються і створюють потенційну загрозу національним інтересам і національній безпеці України; розробка і реалізація заходів із нейтралізації та ліквідації організованих злочинних угрупувань, створення необхідних умов для їх викриття іншими оперативно-розшуковими та кримінально-процесуальними засобами; участь у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, в тому числі з тероризмом та іншими формами екстремістської діяльності, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, торгівлею людьми, незаконною міграцією [3, с. 30]. Однак, як справедливо зазначено у Концепції реформи системи внутрішніх справ, розгалуженість у системі і структурі оперативних підрозділів органів внутрішніх справ щодо нерідко призводить до невиправданого дублювання функцій, ускладненості під час організації і тактики проведення певних заходів, координації та взаємодії, інформаційно-

аналітичному забезпеченні реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ [6].

Детальне знання стратегічної ситуації, можливих сценаріїв її розвитку, виникнення загроз створюють передумови для визначення національних інтересів; розвитку необхідної політики внутрішньої безпеки; уточнення завдань правоохоронних органів; розробки загальної стратегії та необхідного плану дій. Успішна реалізація рішень цілком залежатиме від якості наданої інформації, яку може забезпечити саме реалізація розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ. Як справедливо зазначають науковці, оперативно-розшукова діяльність по своїй суті являє собою не що інше, як циклічний процес пошуку, збору, переробки й використання оперативно-розшукової й іншої інформації [4, с. 23]. Цей процес не є дискретним, ситуативним. Він має певний циклічний характер з великою кількістю взаємопов'язаних елементів, які доповнюють один одного та корелюють один з одним. Саме його комплексний, циклічний характер дає змогу визначити його як «розвідувальний цикл».

Світовий досвід свідчить про те, що у багатьох зарубіжних країнах вже багато років існує поняття поліцейської (правоохоронної) стратегічної розвідки, яка передбачає отримання, накопичення, систематизацію й аналіз численних та досить різноманітних відомостей про осіб, які підозрюються у причетності до організованої злочинності [3, с. 30; 4, с. 22; 5, с. 35]. На відміну від стратегічної основним завданням «тактичної» розвідки – це допомога у плануванні конкретних поліцейських операцій та встановлення джерел отримання доказів. Взагалі, американські правоохоронці вважають, що проаналізована інформація – це вже «розвідка» [4, с. 4]. На теренах СНД термін «розвідка» стосовно правоохоронної діяльності вперше з'явився в нормативних документах МВС Російської Федерації в 1992 році для позначення особливої форми діяльності оперативно-розшукових підрозділів. Розвідка визначалася як розвідувальний пошук, технічна розвідка, комплексне вивчення матеріалів спостереження, а також аналіз повідомлень, публікацій та

виступів у засобах масової інформації, статистичних даних, відомостей з автоматизованих інформаційних банків даних тощо. З 1997 року це поняття в нормативних документах МВС Російської Федерації дещо розширилося. Під розвідкою почали розуміти отримання нових (раніше невідомих) даних на основі комплексного аналізу оперативно-розшукової інформації [4, с. 4-5].

Визначення «розвідки» по-різному розкривається у науковій та довідковій літературі. Так, тлумачні словники надають, наприклад, таку дефініцію: «розвідка – збір відомостей про супротивника, у мирний час – за допомогою агентів, шпигунів, карт, планів, статистичних даних тощо; у військовий час – за допомогою дезертирів, полонених [4, с. 6; 7, с. 12]. Як зазначають фахівці, з точки зору філології основу терміну «розвідка» складає слово «відати», яке означає наявність знань про певний об'єкт [4, с. 7]. Серед багатьох визначень поняття «розвідки» найбільш поширеними є: особливе знання; вид організації; процес отримання знань. Слушним, на наш погляд, є визначення «розвідки», надане Д.Й. Никифорчуком, О.Ю. Бусол та Г.М. Бірюковим – «розвідкою називається діяльність уповноважених на те суб'єктів, що застосовують спеціальні засоби і методи з метою одержання інформації про задуми, плани і заходи супротивника, які потенційно або реально загрожують безпеці об'єктів захисту [7, с. 9]. На наш погляд, таке визначення підтверджує циклічний процес реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ, тобто існування розвідувального циклу.

Взагалі, під циклом розуміють систему однорідних та різнорідних елементів, органічно пов'язаних між собою для вирішення певної задачі (у нашому випадку – завдань оперативно-розшукової діяльності (первісне) та кримінального судочинства (остаточне). Деякі науковці розвідувальний цикл поділяють на п’ять етапів: планування, збір інформації, опрацювання отриманої інформації, підготовка звітів та їх аналіз і поширення [4, с. 6]. На наш погляд, таке визначення є дещо некоректним та спрощує цей процес. За нашим переконанням, розвідувальний цикл реалізації оперативно-

розшукової діяльності ОВС починається з вивчення, аналізу та оцінки оперативної обстановки, яка склалася (на певній території; на певному об’єкті; у певній галузі; за певними матеріалами оперативно-розшукових справ чи кримінального провадження). Оперативна обстановка, яка складається на території, об'єкті, напрямі оперативного обслуговування, у місті, районі, області, регіоні та державі в цілому, являє собою комплекс взаємопов'язаних явищ і процесів, підпорядкованих об'єктивній причинно-наслідковій залежності та закономірному розвитку. За наявністю результатів такого вивчення та аналізу здійснюється визначення цілей (тактичних та стратегічних). І лише потім, коли цілі визначені, починається етап планування.

Планування – це процес вибору рішень, необхідних для досягнення визначених цілей, це заздалегідь прийняте рішення про те, хто, що, коли і як буде робити; це процес підготовки на перспективу рішення про те, що, ким, як і коли повинно бути виконано. Залежно від проблем, які потребують вирішення, та мети, що має бути досягнутою, у практиці організації оперативно-розшукової діяльності застосовується стратегічне (перспективне), організаційно-оперативне та організаційно-тактичне планування [7, с. 45]. Під час планування слід враховувати оперативну ситуацію, наявні сили і засоби. Стосовно розвідувального циклу під час планування визначають сили та засоби, необхідні для добування оперативно значущих відомостей. Збір (здобування) оперативно значущих відомостей здійснюється працівниками оперативних підрозділів ОВС безпосередньо, або за допомогою штатних та позаштатних негласних працівників. На наш погляд, отримані відомості ще не є оперативно-розшуковою інформацією. Трансформація отриманих відомостей у оперативно-розшукову інформацію здійснюється після її аналізу та опрацювання, дослідження ступеню достовірності, «чистоти» джерел отримання тощо. Крім цього, саме цей етап є найбільш мобільним з точки зору можливості зворотного зв’язку між джерелом отримання відомостей, працівником оперативного підрозділу та уповноваженими керівниками. Під

час отримання первісних оперативно значущих відомостей можливим є уточнення або надання додаткових завдань, прийняття рішення про залучення нових сил та засобів тощо.

Отримані оперативно значущі відомості аналізуються, опрацьовуються (у тому числі із використанням інформаційно-аналітичних технологій) та трансформуються у нову, раніше невідому оперативно-розшукову інформацію, яка певним чином оформлюється. Лише після належного оформлення результати надаються уповноваженим керівникам для ознайомлення, прийняття відповідних рішень та здійснення прогнозування можливого розвитку ситуації або встановлення певних тенденцій. Під прогнозуванням слід розуміти визначення ймовірних шляхів і результатів майбутнього розвитку явищ, процесів та подій, оцінки показників, що характеризують ці явища та процеси для порівняно віддаленого майбутнього [4, с. 16]. Слід зауважити, що цей етап, за нашим переконанням, не є кінцевим, адже розвідувальний цикл має перманентний характер. Отримуючи оперативно-розшукову інформацію, доповнюється загальна картина оперативної обстановки, завдяки чому встановлюються нові тактичні та стратегічні цілі, визначаються напрями, сили та засоби їх досягнення. Саме в цьому й проявляється циклічність процесу реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ.

Отже, розвідувальний цикл можна визначити як цілеспрямований, планомірний процес, під час якого визначені суб’єкти на підставі вивчення, аналізу та оцінки оперативної обстановки здобувають оперативно значущі данні (відомості), накопичують, трансформують їх у оперативно-розшукову інформацію та надають уповноваженим керівникам для прийняття рішень та прогнозування.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що на сьогодні нагально необхідні науково виверені підходи до вирішення завдань, які стоять перед правоохоронними органами, та подальші ґрунтовні дослідження в галузі

оперативно-розшукової діяльності, які б сприяли забезпеченню своєчасного виявлення, припинення та розслідування злочинів. За нашим переконанням, подальші ґрунтовні наукові дослідження питань реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ мають бути спрямовані на аналіз історичних етапів становлення розвідки як специфічного виду діяльності держави; розкриття генезису розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ; визначення стану наукової розробленості проблем реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ; обґрунтування методологічних засад розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ; надання характеристики злочинного середовища та його інфраструктури як об'єктів реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ; аналіз стану регламентації розвідувальної функції поліцейських органів у міжнародно-правових актах; конкретизацію напрямів законодавчого забезпечення розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ в Україні; визначення шляхів вдосконалення нормативного регулювання розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ в Україні; окреслення чинної системи і структури оперативних підрозділів органів внутрішніх справ щодо реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності; систематизацію напрямів інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ; доведення особливостей координації та взаємодії органів внутрішніх справ при реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності; вирішення проблем кадрового забезпечення реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності; викладення особливостей реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у оперативному пошуку; виокремлення оперативно-розшукового запобігання як напряму реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової

діяльності органів внутрішніх справ; аналіз тактики реалізації розвідувальної функції ОРД ОВС в оперативній розробці; аргументування специфіки реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності у досудовому розслідуванні; формулювання напрямів реалізація розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності під час виконання кримінальних покарань.

Література

1. Про оперативно-розшукову діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 24.01.2014 р. № 3412-17. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю [Електронний ресурс] : закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду : за станом на 24.01.2014 р. № 3334-17. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua. – Назва з екрана.
3. Албул С.В. Гносеологічна функціональність правоохоронної розвідки // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 2. – С. 28-31.
4. Аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності: навчально-практичний посібник / Д.Й. Никифорчук, О.Ю. Бусол, Г.М. Бірюков. – К.: НАВС, 2012. – 152 с.
5. Захаров В.П. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності підрозділів ОВС у боротьбі зі злочинністю [Текст] / В.П. Захаров // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2009. – № 2. – С. 34 – 41.
6. Концепція реформи системи внутрішніх справ: мета і засоби // Моменти. – № 10. – 2014 // Додаток до газети МВС України «Іменем Закону». – № 44 (5950). – 2014. – С. 4-7.
7. Основи оперативно-розшукової діяльності: навч.-метод. посібник / Л.І. Аркуша, М.Б. Саакян, А.Ю. Журавльов та ін. – Одеса: Фенікс, 2013. – 198 с.